

Усеналиева Г.

«ТУНГУЧ» ОКУУ КИТЕБИ ЖӨНҮНДӨ

Усеналиева Г.

ОБ УЧЕБНИКЕ «ТУНГУЧ»

С.Нааматов - 20-30-жылдардагы алгачкы агартуучулардын бири. Ал кыргыз элинин сабатсыздыгын жоюу ишине активдүү эмгек сиңирген инсан катары белгилүү.

П.и.д., Э. Мамбетакунов: «С. Нааматов 1920-37-жылдары жалпы кыргыз элинин сабатсыздыгын жоюуда зор эмгек өтөп, кыргыз илимий педагогикасынын пайдубалын түптөшүп, билим берүүсүнө эмгек сиңирген улуу ишмер болгон», - деп баа берет.

Элге кат таанытуу, билим берүү иши 1920-жылдын 17-сентябрында Туркстан республикасынын Эл Комиссарлар Совети тарабынан кабыл алынган «Туркстан калкынын арасында сабатсыздыкты жоюу жөнүндөгү» декретинин негизинде жүргүзүлгөн. 1924-жылдын февраль айында сабатсыздыкты жоюу боюнча атайын комиссия уюшулуп, «Сабатсыздык жоюлсун» коому түзүлгөн. Сабатсыздыкты жоюу мектептеринде 16 жаштан 50 жашка чейинкилер окуган [4,152.]

1920-жылдары жалпы эле Туркстан крайында, анын ичинде Кыргыз АССРинде, жашаган элдин дээрлик көпчүлүгү туташ сабатсыз болгон. Караңгы элди окуу-жазууга үйрөтүү үчүн окуу китептери абдан зарыл эле.

Кыргызстанда сабаттуу болууга арналган биринчи эмгек Э.Арабаевдин «Жазуу жолунда саамалык» китепчеси болгон. Ал 1925-жылы Москвада 10000 тираж менен чыккан.

С.Нааматов да сабатсыздыкты жоюуга белсене киришип, чондорго арнап «Сабатсыздык жоюлсун» (1929, 1930), кийин 1932, 1933, 1934, 1935-ж. оңдолуп басылган «Сабаттуу колхозчу» окуу китептерин, «Чала сабаттуулар үчүн окуу китебин» (1930) жазган. Өз учурунда чондор үчүн жазылган алиппелер тамга таанытып, окууга жана жазууга үйрөтүүдөгү эбегейсиз эмгек болгон.

П.и.д., А.Осмонкулов: «С. Нааматов тарабынан түзүлгөн алиппе жана окуу китептери сан жагынан гана көп болбостон, өз учурунда илимий жана методикалык жагынан талапка ылайык жазылган окуу китептеринен болуп саналат», - деп белгилейт. [2,195.]

Агартуучу С.Нааматов кыргыз окуу китептеринин тарыхында биринчилерден болуп, аялдарга арналган окуу китебин иштеп чыгат. Ал окуу китеби А.Шабданов менен биргеликте жазылып, «Тунгуч» деп аталган. Бул китеп 1929-жылы Фрунзе шаарында Кыргызмамбаста 5000 нуска менен 2,5 басма табак коломунде басылып чыккан. С.Нааматов: «Качан да болсо, окулган чыгармалардан белгилүү бир максат күтөт» деп жазат. «Тунгуч» окуу китебинин негизги максаты окуу жазуудан кабары жок, карапайым кыргыз аялдарынын сабатсыздыгын жоюу, эркектер менен бирдей укукка ээ болгондугун

түшүнүп, коомдук турмушка аралашууга үндөө болгон.

Китепке 68 текст киргизилген. Аталган окуу китебиндеги биринчи текст «Кыргыз аялдары өктөбүр өзгөрүшүнө чейин жана өктөбүр өзгөрүшүнөн соң» деп аталат. Анда автор кыргыз аялдары өктөбүр өзгөрүшүнө чейин күң катары көпчүлүктүн ишине катыша алабагандыгы, аялдар эрксиз болгондугу, солкулдаган жаш кыздар көзүнүн жашын сел кылып, элүү - алтымыштардагы чалдарга мал сыяктуу сатылгандыгы айтышат. Аялдардын укугунун тепселгендигин «кыз буйдалаган төөдөй» деп, эрксизден калыңга сатылып келгендиги менен түшүдүрөт. Кеңештер Союзунун артыкчылыгы күн чыгыш элдеринин аялдарынын укугунун өктөбүр өзгөрүшүнөн кийин эркек менен бирдей болгондугун, зордук-зомбулук көрсөтүлсө, жоопко тарткандыгы экендигин белгилейт.

Автор М.Кыrbаш уулунун төмөнкү ыр салттарынан чакырык катары келтирет: Жаш жеңелер, эжелер, карындаштар, Тоюн алышып, эрке өскөн замандаштар! Сатылбагын мал үчүн бурган жакка, Заман келген өзүндү-өзүң башкар. Канат күүлөп, жогору көтөргүн баш! Кор кылбагын жаныңды сыздатып жаш, өктөбүрдүк жемишин кур кетирбей, Туюкталган тумандан көзүңдү ач! [3,] С.Нааматов макалаларында, окуу китептеринде ошол кезде жарык көргөн көркөм чыгармалардын аздыгына карабай, аларды колдонууга аракеттенгендигин көрөбүз.

Автор «Түшүндүм» деген текстте айылдан келген аялдын сөзү аркылуу шаарды биринчи көрүшүн, чогулушка биринчи катышып, эркиндик, теңдик деген сөздүн маанисин, эркектер сыяктуу аялдын колунан бардык иш келерин түшүнгөнүн баяндайт.

«Дыйкан аялдары кеперетипке мүчө болуулары керек» аттуу текстте ошол учурдагы кооперативге кирүүгө, соода жүргүзүү ишине көнүгүүгө, товар алмашууга, анын артыкчылыгына токтолуп, экономикадан кабар берет. Ал эми «Келлектив чарбасы» деген текстте коллектив чарбасы эмне экендигине түшүнүк

Берип, Ош, Жалал-Абаддагы чарбалар менен алакалаш болууга үндөйт. Эмгектин өнүмдүүлүгүнүн натыйжасында эмгекчилер жардылыктан ылдам кутулары жана тракторлорду карызга алып иштетсе боло тургандыгы сыяктуу экономикалык маселелер көтөрүлөт.

Саясий темадагы тексттерде Кеңеш өкмөтү кандай болуп уюштурулгандыгы, шайлоого жана шайланууга акысы барлар, шайлоого жана шайланууга (кол көтөрүүдө) акысы жоктор, Орто Азиядагы мурунку эзилген улуттар тууралуу маалыматтар берилет.

Аялдардын СССР боюнча маалыматтарын тереңдетүү максатында СССРдин курулушу,

Союздук республикалардын эли-жери, мурдагы СССРдин курамына кирген автономиялуу республикалар менен облустарга токтолот.

Автор Кыргызстан тууралуу ошол мезгилге байланышкан маалыматтарды да берет. Алар: Автономиялуу Кыргыз облусу, ал качан автономиялуу болгондугу, Кыргызстандын 1-съезди, Кыргызстанда жашаган элдин саны, ар бир улуттардын саны, жеринин аянты, облустары, элинин кесиби жөнүндөгү маалыматтар.

Пахта, дыйканчылык, өндүрүш орундары, дыйкан жана эзүүчү тап (эки тап), кемунус (коммунист) партиясы эмне үчүн уюштурулган, аялдар ал партияга мүчө болуу керектиги карапайым аялдын сезүү аркылуу чагырылат. Китепте пионер отряддарынын уюшулушу жөнүндө да жазышкан.

С.Нааматов окууну эмгек менен, саясат менен байланыштырып, аялдарды коомдук-саясий турмушка активдүү катыштырууга үгүттөгөн.

С.Нааматов окуу китебин жалаң эле түшүндүрүү иштерине арнабастан, акындардын ырларын да киргизген. К.Маликовдун «Эмгекчилердин жаңылыктары», «Жаш кыздарга», «1-Май майрамы», 8-Март майрамына арналган «8-Март майрамы» ыры, М.Кырбаш уулунун «Айнек», «Агарган тандын алдында», Ж. Бөкөнбаевдин «Эркин эми» ырлары, Ы.Шайбековдун «Кайран эл» поэмасынан үзүндү берет. 8-Март аялдардын Эл аралык күнүн белгилөөгө өз салымын кошкон немец аялы Роза Люксембург, Н.Крупскаяга байланыштуу тексттер да берилет.

Баланы эне сүтүнөн башка тамак менен азыктандыруу, баланы кантип киринтүү керектиги, кийими тууралуу кеңештер берилет.

С. Нааматовдун өмүрлүк жары Салима апа кыргыз кыздарынын ичинен алгачкыларынан болуп, Москвадагы медициналык окуу жайын бүтүргөн экен. Ушул адамдын таасиринен улам болсо керек, автор медицинага байланышкан 4. тексттерди да киргизген. Анда жаңы терелген баланын салмагын кантип өлчөө керектиги, баланы эне сүтүнөн башка тамак менен азыктандыруу, баланы кантип киринтүү керектиги, кийими тууралуу кеңештер берилет.

Эне менен - бала темасы - эң актуалдуу темалардын бири. Азыр да жаш энелерге баланы

багуунун, тамактандыруунун жолдору, бешиктин баланын сушун тийгизген таасири, уйдун сүтүн Караганда эчкинин сүтүнүн пайдалуулугу боюнча атайын лекциялар өткөрүлүп келет. Бизди кызыктырган нерсе - С.Нааматов 1929-жылы эле ушул темага кайрылып, кыз-келиндерге тиешелүү маалыматтарды, кеп-кеңештерди бергендиги.

Аялдарга келте, кызылча, чума сыяктуу тез жугуучу оорулардан сактануунун жолдорун түшүндүрүп, табып бакшыга кайрылбай, доктурга көрүүгө кеңеш берет.

Автор китебине аялдардын мыйзамын да киргизген. Анда кеңеш мыйзамы боюнча аял менен эркектин укугу бирдей экендиги, эки аял алгандар жазага тартылары (200 - статья), калың алып, малга сатуучулар жазаланары (167-ст.), жашы толбогон аялдарды күйөөгө бергендерге жаза колдонулары айтылат [3, 37.].

Окуу китебине экономикалык, тарыхый жана медициналык тармактарга тиешелүү, жашоо-турмушуна керектүү маалыматтардын киргизилиши, текстке ылайык аз болсо да иллюстрациялардын берилиши аялдар үчүн зор мааниге ээ болгон. Биринчиден, алар тексттер аркылуу окууга уйренушкөн. Экинчиден, өздөрүнө керектүү маалыматтар, кеңештер менен таанышышкан. Үчүнчүдөн, саясий деңгээлинин өсүшүнө түрткү берген. Автор «Эне тилинин методикасында» (1930) топтошуп окуу, үн чыгарып окуу, өз бетинче окуу керектигин белгилейт. «Тунгуч» окуу китеби ушундай окууга ылайыкташкан. 1930-жылы республикада өзүнүн сабатсыздыгын жойгон кишилердин саны 63400 болсо, анын ичинен 16 мицин аялдар түзгөн [2,126.] Кыргыз кыз-келиндери убагында бул китепти өтө кызыгуу менен окушканы айтпаса да түшүнүктүү. «Тунгуч» окуу китеби алгачкы карлыгач окуу китеби катары баалуу китептердин бири болуп саналат.

Адабияттар:

1. С.Нааматов. Эне тилинин окуу методикасы,- Ф.:1930.
2. А.Осмонкулов.Эне тилинин окутуунун тарыхынан.-Ф.: 1983. С.Нааматов. Тунгуч. - Ф.: 1929.
3. Б.У.Урстанбеков, Т.К.Чороев. Кыргыз тарыхы -Б.: 1990.